BOEKBESPREKING

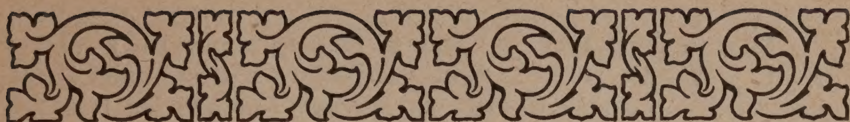
(Wijlen) **J. L. Voorzanger** en **J. E. Polak Jz.**: Het Joodsch in Nederland. Aan het Hebreeuwsch en andere talen ontleende woorden en zegswijzen. Amsterdam 1915. N. V. de Erven H. van Munster & Zoon. —

DOOR

J. S. DA SILVA ROSA

Overdruk uit het Weekblad voor Israëlietische Huisgezinnen

Boekbespreking.

(Wijlen) **J. L. Voorzanger en J. E. Polak Jz.**: Het Joodsch in Nederland Aan het Hebreeuwsch en andere talen ontleende woorden en Zegswijzen. Amsterdam 1915. N. V. de Erven H. van Munster en Zoon. 324 p p. — 8o. — Prijs f 3.

Een werk, vooral voor de beoefenaars van het Nederlandsch-Joodsch, doch niet minder voor hen, die zich bezig houden met de studie der Nederlandsche taal, van groot belang, heeft voor eenigen tijd het licht gezien; een werk, dat tegelijkertijd een uitstekend beeld geeft van den invloed der Hollandsche Joden op de uitbreiding der Nederlandsche taal.

De grondslag voor dit werk werd gelegd door wijlen Jonas Levie Voorzanger (geb. 17 Oct. 1821, overleden als emeritus leeraar bij de Nederl. Israel. Gemeente te Veendam—Wildervank 11 Dec. 1897), die na de verschijning van het werkje „Sem und Jephet. Die Hebräischen Worte der Jüdisch—Deutschen Umgangssprache" von J. H. M. (Leipzig 1882) het plan opvatte, dit werkje niet alleen te vertalen, maar ook gedeeltelijk uit te werken. En het is de onmiskenbare verdienste van den Heer Polak, het werk van zijn leeraar met veel liefde en met niet minder zaakkennis te hebben voltooid.

Als een bijzondere verdienste wil ik den Heer P. aangerekend zien, dat hij zijn werk met veel geduld, zonder de minste overijling, heeft tot stand gebracht; dat hij niet geaarzeld heeft zijn licht op te steken bij ieder, van wien hij dacht, dat deze hem van dienst zou kunnen zijn. Dat zijn werk daardoor veel aan volledigheid heeft gewonnen, ligt voor de hand.

In zijn (misschien wel wat àl te lang uitgevallen) voorbericht, p. 1—60, geeft P. achtereenvolgens een met veel liefde geschreven biographie van zijn leeraar, een uiteenzetting van eerder verschenen werken van gelijke strekking, een overzicht van de verhouding van het Hebr. tot andere talen, eene uiteenzetting van het „onder de Joden (uitgezonderd de Sephardische) voorheen uitsluitend gesproken Joodsch-Duitsch" en hoe zich dat J. D. in Nederland heeft ontwikkeld. Bij de beantwoording dezer laatste vraag bewijst P. door eenige voorbeelden uit de in Nederland verschenen J. D. litteratuur, dat hier te lande het oorspronkelijke Joodsch-Duitsch niet het bekende Jargon is gebleven, maar een bijzonder Jargon is geworden en langzamerhand alle karakter van zelfstandigheid heeft verloren.

Twee dingen had, m.i., de schrijver niet onvermeld mogen laten: eerstens, dat de door hem (p. 52—56) genoemde Portugeesche en Spaansche woorden, die nog in den volksmond, in de liturgie en in het Synagogaal ritueel zijn blijven voortleven, resten zijn van de taal, door de Sephardische Joden tot in het tweede kwart der vorige eeuw gesproken, en tot dien tijd op de gemeentelijke Armenschool als leervak onderwezen, in welke taal zelfs te Amsterdam een Courant (Gazeta d' Amsterdam 1678) is verschenen, terwijl hier te lande het *Ladino* nimmer ingang vond; ten tweede, dat geheel onbesproken is gebleven de vinnige strijd, door Koning Willem I met de toenmalige Hoofd-Commissie tot de Zaken der Israëlieten gevoerd ter onderdrukking van het Joodsch-Duitsche dialect, ten einde hierdoor ook in taalkundig opzicht den Joden de gelijkstelling met de overige bewoners van het land te doen deelachtig worden. Reeds vroeger had trouwens Koning Lodewijk Napoleon deze materie krachtig ter hand genomen door zijn in 1809 genomen besluit „opzichtelijk het gebruik der te vertalen Bijbel uit de Hebreeuwsche in de Nederduitsche taal, door de Hollandsche Hoogduitsche gemeenten binnen het Rijk" (welke vertaling echter nimmer verschenen is). Waarschijnlijk tengevolge van het overzien van deze beide zaken schetst ons P. ook niet, hoe de Christen schrijvers in ons land, voornamelijk de romanciers en de tooneelschrijvers, het Joodsch-Nederlandsch meenden te kennen.

Het tweede gedeelte der Inleiding bevat de niet-Hebreeuwsche elementen in de Volkstaal der Nederl. Israëlieten, nl. Nederlandsche, verduitscht Nederlandsche, Slavische, Duitsche, Portugeesche en Spaansche, Latijnsche, Fransche, Italiaansche enz. en zelfs één woord, aan het Arabisch ontleend (Almemor).

Enkele der door mij genoteerde woorden en zegswijzen, door P. niet genoemd, mogen hier volgen:

A. Nederlandsche:

Jou niet *aangewezen*: een veelvuldig gehoorde uitdrukking als

men duidelijk wil uiteenzetten hoe iemand er in zijn ongeluk, ziekte enz. uitzag.

Afkloppen: wanneer men na het vertellen van iets goeds, hierdoor de booze geesten geen gelegenheid tot ingrijpen wil geven.

den *baard* houden:) als teeken van rouw zijn baard niet
den *baard* laten staan:) laten wegnemen.

met het *boek* loopen: als bode eener Vereeniging fungeeren,

draag het met *gezond*: wensch tot iemand die een nieuw kleedingstuk draagt, door deze beantwoord met:

leef met *gezond* (= gezondheid).

Erwtemarkt: gedeelte van den Binnen Amstel (tusschen Blauwbrug en Halvemaansteeg te Amsterdam.)

Houtmarkt: Oude naam voor Jonas Daniël Meierplein te A'dam.

de *Kaap, Kaapsche tijd*: de bekende bloei-periode in de Amsterdamsche diamantindustrie, in het begin der jaren na zeventig.

Kaper: een diamantbewerker uit dezen tijd, overdrachtelijk: iedere diamantbewerker, die een ruime verdienste heeft (bij voorkeur *ironisch* gebezigd).

Kaapsche vrouw: vrouw van een diamantbewerker, gekleed naar de laatste mode, met juweelen behangen, (eveneens ironisch gebezigd).

Hij is al bij het *Kalfje*: als variant op: hij is al op de *Hakkelaarsbrug*. (Het „Kalfje" is de naam eener uitspanning, gelegen halverwege Amsterdam en Ouderkerk a.d. Amstel, alwaar de begraafplaats der P. I. Gemeente te Amsterdam.) = hij staat reeds met zijn ééne been in het graf.

Klaniool: verachtelijke naam (ontstaan door metathesis uit „Kloniaal") voor een Jood, die zich voor het Indische leger heeft laten aanwerven.

Komkommerbuurtje: Korte Amstelstraat (tusschen N. Achtergracht en Binnen Amstel) te A'dam.

voor alle *minuten* (*oogenblikken*) zijn: in het allerlaatste stadium van zwangerschap verkeeren.

Nou ga!: spreek mij er niet langer over (als men geen groot vertrouwen schenkt aan iemands woorden).

Rotterdammertje: naam, waaronder het Weekblad v. Isr. Huisgezinnen te R'dam verschijnende, bekend is.

Snertloods: lokaal in de Uilenburgerstr. waar 's winters soepuitdeeling wordt gehouden.

Stroomarkt: oude benaming voor „Waterlooplein" te A'dam.

Verkoopening: verkooping of openbare veiling.

Iemand zijn *vet* geven: den mantel uitvegen.

IJzeren Hein: iemand, die zich dwaas aanstelt. Een *IJzeren Hein* wordt in de Joodsche volksbuurt genoemd *een breed kopje, niet voorzien van een oor.*

Zich zalven: door middel van een soort poeder of zalf zijn baard scheren.

Polak heeft ons ook niet gewezen op het veelvuldig voorkomend verkeerd gebruik van voorzetsels (ik bedoel *aan* jou; *aan* iemand geven; *aan* iets vergeten, waarschijnlijk ontstaan door letterlijke vertaling der Hebr. uitdrukkingen) en verkeerde geslachten (*het* school, *de* raam; *dit* maand; *het* fabriek), onder de Joodsche volkskringen.

B. Onder de *verduitscht Nederl.* woorden kan men ook rekenen: *schlofen* (= *schlafen*); *ibbel* (= *übel*, in de uitdrukking: Je maakt me *ibbel* = misselijk).

grootsch = trotsch.

Jiddische hunderttausend: overdreven voorgestelde rijkdom.

Leisen (= lösen): ontvangen (gebruikt vooral door straatventers).

Leising = ontvangst.

C. Portugeesche en Spaansche:

deschabride: (van het weder): donker, akelig.

reservade: een gekocht (en daardoor gereserveerd) graf.

rodeamentos huisje: huisje op de begraafplaats, alwaar de gebruikelijke zeven omgangen (Rodeamentos) om het lijk van een man worden gehouden.

Snogeiro: trouw synagoge-bezoeker.

asyl: gesticht voor Port. Isr. gehuwde Oudelieden (in de Muiderstraat te Amsterdam).

Cohëir = auseiq.

D. Fransche:

Bandeau:) Haarbedekking der gehuwde Joodsche vrouwen.
Tour:)

p. 71 — einde geeft de schr. de eigenlijke woordenlijst: een uitgebreide schat van Hebr. woorden en uitdrukkingen, waarvan het hoog tijd werd, dat zij eens door een degelijk wetenschappelijk man als Polak verzameld werden, ten einde het geheel verloren gaan te voorkomen. Immers, men hoort of gebruikt zelf dagelijks uitdrukkingen, waarvan men de eigenlijke beteekenis of portée, veel minder de afleiding kent. P. is er m.i. door biographische, bibliographische en historische ophelderingen uitstekend in geslaagd, zijn werk ook voor den leek tot een zeer verstaanbare, vaak boeiende en humoristische lectuur te maken. Jammer slechts, dat hij in plaats van b.v. het bestaande internationale systeem te gebruiken, zijn eigen stelsel aanwendde, waardoor vaak de lezer (vooral de leek, in wiens handen ik dit boek zoo gaarne zou zien) noodeloos tot zoeken van de eigenlijke uitspraak gedwongen wordt. Als bewijs, dat ik dit gedeelte van P.'s werk met bijzondere belangstelling gelezen heb, mogen volgende opmerkingen en aanvullingen dienen:

p. 84 (*H*)*ascamoth*: ook *approbaties.*

p. 89. De titel *Baäl Darshan* is, evenals bij de Ashkenazim, ook bij de Sephardim in Nederland inheemsch.
p. 90. Waarvoor niet de bekende *Baäl Haturim* genoemd, waar P. wel b v. den *Baäl Haroqéach* vermeldt?
p. 119. Dat de schr. ook de nieuwere Joodsche woorden niet over het hoofd zag, blijkt uit het opnemen van het geestig gevonden „*ephsher jautje*" = sigarenaansteker (eigenlijke bedoeling: misschien brandt het nu eens, na veelvuldige weigering!)
p. 143. Het woord *gooi* (niet-Jood) is de reeds overoud gebruikte uitspraak van *goi* onder de Sephardim (vrouwel. *goja*).
p. 169. Zou het Holl. woord *Kaffer* niet in verband staan met het Hebr. *Kaphri*, = plattelandsbewoner, vandaar: dom, bekrompen persoon?
p. 173. Hier mis ik de buitengewoon veelvuldig gebruikte uitdrukking: *verstopt kemoug* = bekrompen van begrip.
p. 180. De uitdr. *mein jau mein lau* wordt in den volksmond verbasterd tot; *Wajaumer lou*!
p. 181. Waarom de eigennamen Salomo Alqabets Halévi niet met hoofdletters gedrukt? (Zoo ook bij vele andere eigennamen!)
p. 207. „*Menageim aweilim gewro*" wordt door P. onjuist weergegeven door: „pieuse vereeniging, die zich ten doel stelt, rouwbedrijvenden, die zulks behoeven, geldelijk te steunen, hun diensten van religieusen aard te bewijzen". Alleen aan hunne *leden* (onverschillig of zij al of niet zulks behoeven) geven de Menageim aweilim gewro's uitkeering in Matsot op Paasch, geldelijken steun en diensten van religieusen aard bij sterfgevallen.
p. 209. *megajem* (b.v. een *megajem* verdiend) = zeer veel geld.
p. 214. *mitswah* (spb.) ook: het lijk zelf.
p. 220. Hier had de schr. ook melding kunnen maken van de „*Mizrachi*" en „*Mizrachisten*" (Zionisten met streng orthodoxe beginselen). De stichter Izak Jacob Reines stierf kortelings.
p. 227. *Nong wonod*: in handelsreizigerskringen gebruikte term voor: abonnement op de spoorwegen.
p. 237. *Peschittel(s)* (geen — maken) = uitvluchten.
p. 247. „*quaurag is de tijd van de kersen.*" Volgens de volksetymologie: ח = goede, ר = rijpe, ק = kersen!
p. 248. meer gebruikelijk dan zu gewoero *komen* is: *doen*.
p. 249. „*qerauwim mohl*" is de maaltijd, na den huwelijksdag (gewoonlijk des Vrijdagavonds) aangericht voor de naaste familieleden der jonggehuwden van hetgeen van het bruiloftsmaal is overgebleven. In Amst. (ook in andere plaatsen?) wordt altijd expresselijk wat ruimer gekookt om een qerauwim-mohl te doen plaats vinden.

p. 259. Het *rashi-schrift* is algemeen als schrijfwijze bij de Sephardim in gebruik.

Op p. 260 mis ik de bekende uitdrukking: Rausch Chaudesj nimmer = nooit.

p. 264. (18e regel v.o.) staat: 1840, lees 1814.

p. 273. *Na Shabbes Nagme* is ad Kalendas Graecas. *Als Shabbes nagme op Zondag valt* = nimmer.

p. 281. „*Shamauang bein ageichem*". Als staaltje van echt Joodsche *gein* diene, dat onder deze benaming te Amst. zeer bekend is een concertzaal, waar door *twee* gezelschappen beurtelings muzieknummers ten beste worden gegeven.

p. 292. Bij de Sephardim komt *Simga* ook als *vrouwen*eigennaam voor.

p 294. (13e regel v.b.) staat: smadend; lees: smalend.

Ook verschillende bij de Sephardim zeer bekende woorden heeft P. onvermeld gelaten, zooals

Genisa-bak (= sheimous-bak);

Jagid = contribueerend lid der P. I. Gemeente.

Gazak Baruch = jejasheir kaugacho.

Rechoboth (of Fernandes—Nunes Stichting). Huis, waar alleenstaande behoeftige vrouwen, behoorende tot de P. I. Gem. te Amst, een vrije kamer met genot van vuur en licht genieten.

Verder zij opgemerkt dat bij een event. herdruk voor de verbasterde uitdrukkingen meer dan nu het geval is naar de origineele moet verwezen worden, en dat dan ook voor de zorgvuldig vermeden *rustica et erotica* (platte en sensueele uitdrukkingen) een plaats worde ingeruimd. De wetenschap kent immers geen preutschheid!

Ik wil deze bespreking niet eindigen, zonder uitdrukkelijk op den voorgrond te stellen, dat de typographische uitvoering van het werk zeer goed is en de prijs niet te hoog.

Amsterdam. J. S. DA SILVA ROSA.
Juli—September 1915.

